

ГЕОРГИ МИТРИНОВ
Институт за български език – БАН
✉ mitrinov@abv.bg

РОДОПСКИ ЛИ Е ДАМАСКИНЪТ, СЪХРАНЯВАН В АРХИВА НА РОДОПОВЕДА СТОЮ Н. ШИШКОВ?

Georgi Mitrinov
Institute for Bulgarian Language – BAS
✉ mitrinov@abv.bg

IS THE DAMASKIN KEPT IN THE ARCHIVE OF THE EXPERT ON THE RHODOPE STOYU SHISHKOV OF RHODOPEAN ORIGIN?

The article studies the graphical and grammatical peculiarities of a manuscript of damaskin type kept in the archive of the expert on the Rhodopes, Stoyu N. Shishkov. The analysis of these peculiarities, as well as their comparison with the data of the most recent studies of damaskin type manuscripts, prove that the text was not written by a native Rhodopean scribe. The text can be rather associated with the damaskin manuscripts of the Sredna Gora group.

Keywords: damaskin manuscripts in modern Bulgarian language, Rhodopean damaskins, Rhodopean dialects, graphical peculiarities, grammatical peculiarities.

В архивния фонд на родоповеда Стою Н. Шишков в Териториалния държавен архив гр. Пловдив (Ф№ 52К, оп. 1, а.е. 143) се съхранява дамаскински сборник с обем от 76 л. (16 X 19 см). Липсва пагинация, а е налице и непоследователност при оформянето на отделните текстове. Така първият текст, посветен на мъченията и чудесата на св. Георги, е разкъсан. На л. 1а-5б е изписана една част от словото за мъченията на светеца. След това на л. 7б-10а се открива чудото на св. Георги с ламята, а в началото на л. 11а е включена с няколко изречения част от чудото със сфунгатото. Самото начало на сборника също липсва, което личи от повествованието в словото за мъченията на св. Георги, започващо от откритото заявление на мъченика пред царя, че е християнин: *Христенинъ идинъ иа самъ правъ хрст / и асъ верввамъ и милостиви Христа назари... / Тогава катъ чю цръ тази речъ люто са расарди...* Текстът е кирилски и е без датировка, но в края под украса, представляваща преплетка с инкрустации отгоре, завършващи с кръстове, е изписан кратък пасаж с почерк, който не се среща на друго място. Там е отбелязана дата awiġ (1813 г.). Може да се предположи, че пасажът е добавен по-късно и е дело на тогавашния притежател на дамаскиния

сборник: *сѣа дамаскинъ ниделчвѣ сина + / кои гѣ вкраде или да гѣ оу-
свои да е прѣклетъ / и афоресанъ ѿ ти ѿцы ѿ їв апостоли / въ лѣтъ,
ѿ сатворенїе мѣра ѿ рождество же / попли гди нашего исуса хса авїг.*

На научната конференция „Родопите през XIX и началото на XX век. Език, култура, история“, проведена в гр. Смолян на 02.–03.06.2000 г., изследователят Вл. Балчев изнесе данни за ръкописа в доклад, озаглавен „Неизвестен дамаскински сборник от края на XVIII век“¹. Според него има основания да се приеме, че писменият паметник произхожда от Родопите, но са нужни по-обстойни изследвания, за да се посочи точното място на неговото създаване ([1]: 3). Той приема по графичните особености на текстовете и по спецификата на хартията, че сборникът е създаден през последните десетилетия на XVIII в.

За да се определи мястото, където е сътворен дамаскинският препис, е нужно да се съпоставят наличните данни за възрожденската и предвъзрожденската история на региона. Първата пречка в търсенето на родопски произход на ръкописа е наличието в него на кирилско писмо. Родопите като част от южните български земи, които са гранични с гръцкото езиково землище, имат своя специфична история. В тези населени с българи земи гръцкото влияние е много силно – дори и през втората половина на XIX в. В местните килийни училища се изучава гръцки език, а по-късно учениците се обучават в писане на български език с гръцко писмо. Така традицията, свързана с употреба на гръцка графика при писане на български език, продължава в Среднородопието на места чак до Балканската война. Тя е характерна и за българите християни в Западна и Източна Тракия и в Егейска Македония. Например в едно от най-големите западнотракийски села Съчанли, Гюмюрджинско, обучението се води на гръцки език почти до края на XIX в. Чак през учебната 1894 г. учителят Чавдар Чавдаров, родом от с. Чадърли, Гюмюрджинско, въвежда обучението на български език ([12]: 68). В с. Габрово, Ксантийско, при обучението по български език в местното училище се е пишело с гръцки букви до 1869 г., когато пристига командированият от българската църковна община в Цариград учител Яков Змейкович ([6]: 51). Може да се предположи, че за разлика от Среднородопието, Южните Родопи и Беломорието, където гръцкото влияние е било много силно, по северните родопски склонове е имало селища, в които кирилското писмо е било възприето в началото на XIX в., но засега няма данни за налична книжнина, написана на кирилица, произхождаща от такива селища. Напротив, северните поли на Родопите са били опасани с пояс от гръкомански центрове, каквито са били селищата Пещера, Станимака (днес Асеновград), Хасково, както и Бачковският манастир. Така че предположението за употреба на кирилско писмо в Родопите в края на XVIII и началото на XIX в. е

¹ Благодаря на г-н Вл. Балчев за предоставения ми текст на непубликувания му доклад, както и за копието от текста на дамаскинския препис.

нереалистично. През този период все още няма създадена местна интелигенция, из чиито среди да се появят грамотни хора (учители, свещеници и др.), които да преписват книги с религиозно съдържание, предназначени за обикновения българин, и то на кирилица.

Но докато историческите факти могат да се интерпретират понякога доста произволно, то строго лингвистичните са конкретен надежден материал, чиято достоверност може да се приеме за важен фактор. Тъй като през този период все още няма установена общобългарска книжовна писмена норма, местните преписвачи на книги и ръкописи със строго религиозен и със светски характер са пишели обикновено на родния си говор, като са включвали и книжовни елементи, характерни за църковнославянската писмена традиция. Така може с голяма точност да се определи от кой край на българското езиково землище е книжовникът, създал ръкописа, или по-точно особености на кои български териториални говори са залегнали в основата на езика на писмения паметник. Изследването на граматичните особености на въпросния ръкопис дава интересни резултати.

Според застъпниците на старобългарските заден носов и заден еров вокал е налице а-говор (ж, ъ > а): *бадишь, баде* < стб. бѣдѣ; *ваглине* мн. < стб. ѡгль; *мака* < стб. мѣка; *маишь, маже* мн. ч. < стб. мѣжѣ; *патъ* < стб. пѣтъ; *рака, раката, рацети* мн. ч. < стб. рѣка; *скапъ* < стб. скѣпъ; *ванка, изванъ* < стб. вѣнъ; *даждуве* < стб. дѣждѣ, *дацирана* < стб. дѣщѣрь; *излага, излъга, излаже* < стб. лѣгатн; *санъ* < стб. сѣнъ; *скръбень* < стб. скрѣбѣнъ. В текста се срещат типичните за а-говорите примери с гласна а вместо ъ под ударение: *бракна, ваздахналъ, варна са, васкрасналъ, враза, залъ 'зъл', зарача, испадени, какавъ, касатъ 'късат', мракнува, мрасна, напални, пално, пригарна, рагна, сащи*.

Откриват се следи от църковнославянско езиково влияние с наличието на застъпник у, отбелязван с графема ук (8): *да бѣде* < стб. бѣдѣ; *голбвица* < стб. голѣвъ; *збити си* < стб. зѣбѣ; *мши, мѣже* мн. ч. < стб. мѣжѣ; *мвка, мвката* < стб. мѣка.

Застъпници на стб. ъ са гласни а, е: *тавница, тавницата, тамницата* < стб. тѣмьнъ; *бисере* мн. ч. < стб. бнсьрь.

Рефлексът на старобългарската гласна а е е: *време* < стб. врѣма; *агне* < стб. агна; *езикъ, езиците* мн. < стб. азѣкъ; *месицатъ* < стб. мѣсацѣ. Спорадична е употребата на графема а на етимологичното място (ч_адо < стб. ч_адо).

Старобългарската гласна ъ се застъпва от вокал е: *време* < стб. врѣма; *грехатъ* < стб. грѣхѣ; *хлепъ* < стб. хлѣбѣ. Широка е употребата на графема а, с която най-вероятно се означава гласна 'а': *благии, блгатъ* < стб. бѣгатн; *баль* < стб. бѣлъ; *басъ* < стб. бѣсъ; *свѣтъ* < стб. свѣтъ; *хлалъ* < стб. хлѣбѣ.

Групи *ър, ъл; ръ, лъ* се изписват основно в облик *ра, ла*: *враза 'върза', грабатъ 'гърбът', драво 'дърво', дражи 'държи', збракахъ 'сбър-*

ках', *крафъ* 'кръв', *мратва* 'мъртва', *окрававени* 'окървавени', *свраши* 'свърши', *смратъ* 'смърт', *трасетъ* мн. 'търсят', *ускраби са* 'наскърби се', *умрасиха* 'омърсиха', *фракаше* 'фъркаше'; *влакъ* 'вълк' и др. Не липсват и изключения с употреба на група *ар*: *варта* 'врата', *гардеше* 'градеше', *старна* 'страна'.

Праславянското съчетание *тj* има рефлекс *ит*: *дащара*, *дащиръ*, *кащата*.

Група *цр* преминава в *чер*: *черкувата*.

Налице е употреба на буквен знак *s*, характерен за църковнославянската графична система: *свезди*, *сверуве*, *слато*, *слатни*, *слw*, *сло* 'зло'. Като цяло употребата на фонема /s/ в родопските говори – особено в тези от Среднородопието – е спорадична. Но няма пълна липса на съгласни *ц*, *с*, както е отбелязано от някои изследователи ([14]: 127).

Широко застъпена е редукцията на гласни *e* > *и*, *o* > *у* в началословие, средисловие и краесловие, характерна за източните български говори ([14: 97]):

– редукция *e* > *и*: *идинъ*, *идно*, *идни*, *изиците*, *ила* гл. пов. 'ела'; *винець*, *висилба*, *вичерно*, *гениралъ*, *гимията*, *зилени*, *знаиш*, *имито*, *месицатъ*, *нибето*, *сига*, *тилоту* и др.; *веки* 'вече', *гори* 'горе', *дрехити*, *за теби*, *извадети*, *ѡтиди*, *ѡчити* мн. ч. 'очите' и др. Трябва да се отбележи, че редукция *e* > *и*, особено в краесловие, не е типична за родопските говори като цяло ([14: 97, 211]):

– редукция *o* > *у*: *ѡбарна*, *ѡбесени*, *ѡвошка*, *ѡдежди*, *ѡкванъ* и др.; *ѡврба*, *ѡвро*, *ѡде* гл. 'дойде', *кѡлибата*, *кѡнети* мн. ч. 'конете', *мѡмата*, *мѡмче*, *пѡдѡма* гл. 'подума', *радѡсъ*, *толкѡва*, *чѡвекъ* и др.; *акѡ*, *калетѡ*, *многѡ*, *мѡлитѡ*, *неѡцѡ*, *пѡмиждѡ*, *селѡ*, *чернилѡ* и др.

В ръкописа се откриват примери със затвърдяване на меки съгласни в позиция пред гласна *a*, главно в глаголни форми за 1. л. ед.ч. и 3. л. мн.ч. в сег. време: *варватъ*, *видатъ*, *водатъ*, *гостатъ*, *мола са*, *поклонатъ съ*, *родатъ*, *споратъ*, *ходатъ*. Особеността не е характерна за родопските говори, а за някои балкански говори като пирдопския ([14: 113]).

Спорадични са примерите с отбелязан преглас *a* > *e* в позиция след съгласни *ж*, *ч*, *ш*: *жедни*, *начелници*, *чешата*, *чеши* мн.ч. 'чаши'. В немалко случаи е изписана графема *ъ*, с която най-вероятно се отбелязва гласна 'а' или йотувана гласна *a*: *ѡбалка*, *ѡгне*, *ѡдѡха*, *жално*, *изѡдуха*, *исцѡратъ*, *кажѡ са*, *пожѡсатъ*, *сабѡ*, *чѡсъ*, *чакамъ*, *чадаратъ* и др.

Открива се преглас *ѣ* > *й*: *зѡпуѡида*, *на нозѡити си*, *пѡугрѡбаха*, *сѡло*.

Широко застъпена е употребата на протетично *x* (*хами* 'ами', *херусалимъ*, *хиздраилюѡи* 'израилоѡи', *хотидуѡа*, *хубиха* 'убиха', *хубичѡха* 'обичаѡа', *хуѡ* 'уѡо', *хучише* 'учеше'). По-редки са примерите с вмъкване на съгласна *x* в средисловие (*прихѡѡа*, *на рихизинатъ* 'на реѡзина').

Заслужава внимание и фонетичната промяна *вз* > *уз*: *уземе*, *узе*, *узель*, *узѡѡа*.

Налице са промени на групи съгласни:

– *ср* > *стр*: *настретъ* 'насред', *стрибро*;

– *зр* > *здр*: *воздрасъ*;

– *ск* > *цк*: *арнауцуки*, *варваруки*, *гречлуки*, *свинца*, *сълвници*, *тврци*.

Засвидетелствано е изпадане на съгласни от групи:

– *вз* > *з*: *зе* 'взе', *зема*, *земишъ*, *земе*, *зиматъ*, *зеха*, *зелъ* и др.;

– *вс* > *с*: *се* 'все', *саккви*, *секимъ*, *сакъги*, *сичка*, *сички*, *сичко*;

– *хв* > *ф*: *да фане*, *фарле*, *фарлетъ*;

– *ст* > *с*: *лисъ*, *пакъсъ*, *посникъ* 'отшелник'.

Характерна за морфологичните особености на текста е липсата на тройно членуване при имената и местоименията – важна отлика на родопските говори. Открива се единствен пример: *на зимъна* 'на земята' (л. 42б), който може да се приеме и за графична грешка.

Широка употреба има т. нар. пълна членна форма при имената: *асланатъ*, *бълкълкатъ*, *градатъ*, *гробатъ*, *забитинатъ*, *изикълтъ*, *кладнищатъ*, *клицарълтъ*, *конълтъ*, *месицатъ*, *муждракатъ*, *образатъ*, *пламакатъ*, *прекуратъ*, *фирманатъ*, *царълтъ*, *чадаратъ*, *черковникатъ*; *варварскиълтъ*, *гулемиълтъ*, *моълтъ*, *негுவатъ*, *сичкиълтъ* и др. Единични са случаите с употреба на т. нар. кратък член: *камако* (л. 4б), *чивека* (л. 5а), което е отлика например на пирдопския говор: *зора*, *крала*, *рибара*, *свинара*, *цара* ([3]: 539).

Употребените родително-винителни падежни форми в по-голямата си част не са характерни за родопските говори: *едного пиливана*, и *друго човека*, *сас възлюбленаго павла*, *стого димитриъ*, *рапъ твоего*, *зда бга моего*, *заради апостола павла*, *праведнаго съдиъ*, и *рагна лъкави змеъ*, *стаго георгие*. Но са налице и типични за тях форми: *сасъ лиъ*; *хубиха моъ лиъ*; и *послави бга*; *попитахъ анггла*.

Книжовен характер имат повечето дателни падежни форми: *стомъ евстатю*; *бгъ и гдю*; *бгъ нашимъ*; *рчдвъ человеческомъ*; *сацомъ адъ*; *архиерию именьмъ иванъ греинъмъ*; *хртенцкъмъ родъ*; *бгъ своемъ*; *секимъ человекъ*. Но и тук са налице примери с диалектен облик: *внъмъзи блсъ* *встата*; *внъмъзи влкъ*; *намъ*; *вамъ*.

Засвидетелствана е и употреба на падежни форми в предложни конструкции: *гробатъ на стогъ димитриъ*, *милъстивъ на человеческъмъ родъ*; *на стомъ димитрию*, *речи на валама*, *на идного тврчина* и др.

Откриват се форми за мн.ч. на съществителни от м.р. с окончание *-е*: *анггеле*, но *анггл*; *арабачие*; *дъвуле*; *кесечие*; *сурмасе*; *хртене*.

Окончание *-е* имат и еловите причастия в мн.ч.: *биле*, *влезиле*, *записувале*, *избидиле*, *имале*, *плакале*, *сабрале*, *сториле*, *теглиле*, *чиниле* и *струвале*, *хапнале*.

В текстовете се открива предлог *у* (8) вместо *в*: 8 *едно*, 8 *гратъ*, 8 *римъ*, 8 *сълвнъ*, 8 *черкввата*. В единични случаи са изписани облици *о*, *Ѹф*: *о гимилъ* 'в гемия', *Ѹф черкввата*.

Повечето от посочените фонетични особености – като редуциите на гласни $e > u$, $o > y$, преглас $a > e$ след $ж$, $ч$, $ш$ и меки съгласни и др. – са характерни за източните български говори. А по застъпниците на старобългарските носови и ерови вокали това е a -говор, какъвто от източните български говори е пирдопският говор ([14]: 113–114). Към него спадат и диалектите на двете подбалкански градчета Копривщица и Клисуре. Особено първото селище е с богата писмена традиция от края на XVIII и от XIX в. Досега са открити два дамаскински сборника от Копривщица. Първият, датиран от XVII в., е публикуван от Л. Милетич ([7]: 1–124). Вторият, датиран от XVIII в., се съхранява в НБКМ под инв. № 1073.

Важни фонетични особености на пирдопския говор са: употреба на групи $рѣ$, $лѣ$; наличие на якав изговор пред $ж$ и $ш$; твърдост на съгласните, особено в глаголни окончания на форми за 1. л. ед.ч. и 3. л. мн.ч. в сег. време ([3] №45: 416; [3] №46: 539, 561, 586; [14]: 113–114; [5]: 19). Типична морфологична особеност е наличието на окончание $-e$ във форми за мн.ч. на същ. имена от м.р. и при еловите причастия ([14]: 114; [5]: 19).

Широката употреба в ръкописа на членувани с т. нар. пълен член форми на съществителните имена от м.р. не е характерна като цяло за пирдопския говор. Според Л. Милетич тази особеност е типична за говора на Клисуре. От друга страна, в текстовете е спорадична употребата на засвидетелстваните в пирдопския говор форми с т. нар. кратък член ([8]: 109).

Изброените по-горе диалектни особености, отразени в текста на ръкописа, са характерни за пирдопския говор, който включва диалектите на възрожденските центрове Копривщица и Клисуре. Може да се приеме, че тези диалектни особености са най-близки до говора на гр. Клисуре.

Разглежданият дамаскински сборник включва следните слова:

1. Слово за мъчението на св. Георги (без заглавие и начало, л. 1а-5б).

Начало: *хрѣтенинъ идинъ ѿа самъ правъ хрте... / ѿасъ верѣвамъ и мелостиви хрта назар... / ...вава катѣ чю цръ тази речъ люто са / ...арди и погледна сете бгове и цю беха до негѣ / ...ъ му са пѣмати ѣматъ на царѣ ѿ голѣ... / тнефъ зацо пореда хртенница и имаше при / ...мтѣ идинъ гуламъ и бѣгатъ бѣлерењъ...*

Край: *...тогива повели цръ чи ѿти пѣверѣва / Деодосиѣ а царицата аленица беше видела / катѣ извадиха стаго георгие ѿ тавница / та да ѣтуде царицата при царѣмъ... / црю и ази ища веки... / ...рѣжа катѣ хртените тогива маскантиѣ... / ... на цратъ веки вашите верѣватъ ѿ ...гози лашъ той сасъ гѣлеме магии // стори тези рабѣти.*

2. Житие на св. Петка (без заглавие и начало; описва се пренасянето на мощите на светицата в Търново, л. 5б-7б).

Начало: време беленъ е ипа ѿслабнаха греческое / двѣдоха френци исплиниха ѿци гратъ ка / тѣ речи пррокъ двети сионъ палици железна / вѣплениха френци цари гратъ и вбраха сичко / стрибро и злато нѣ черкѣвите и нѣ манастирѣ / и изробиха грацки ротъ катѣ дчкаха црю / граждениите сие речъ станболите идни плача / ха и двѣмаха та са молиха бгѣ...

Край: ...и сидѣха тиѣ чистиѣ моци ф тарнѣво лѣ годеннѣ и напѣкѣннѣ кѣга са размери вѣрѣмлиска зима кѣтѣ зѣха да призематъ тѣрците зѣмта та ги варнаха та ги ... мѣщитѣ стиѣ петкѣви пакъ вѣ... и напѣкѣ кѣга призва тѣрчинатъ ... та ги врази на единъ грацки би та ги постави стити лимъ паметъ твоѣ припаднѣ праскево почитаемъ бгѣ нашимѣ славѣ ѿцѣ и снѣ и истомѣ дхѣ и нине присно и вовеки вековѣ аминѣ.

3. Слово за чудесата на св. Георги (чудото със змея; част от чудото със сфунгатото, л. 76-11а).

Начало: и имаше единъ гратъ та са звѣше аганѣ / имаше та царѣваше ватрию единъ црѣ имитѣ мѣ силианъ и даржеше вера еленѣка и кланиши са на бездѣшни идѣле бгѣ артемидѣ има тамъ изванъ градатъ езеро са ...ифѣки и слѣчи са та са роди ватре (л)укавиѣ змиѣ дѣѣволѣ...

Край: ...ѿлипатъ и те фарлиха ѿце нѣ идна жѣлтица та станѣха по три жѣлтици та че тѣгази са ѿлипиѣха и искочиѣха ванка та че рекѣха стие георгие и катѣ нѣрдавашъ (м)анджата цю е таи скапа и тогава дѣде вѣнѣва мѣмче да си земе саханчито и намери ватре жѣлтиците и тѣгази са зарадѣва та чи речи: виде ли малѣ моѣ как ми плати сти георгие и ма зарадѣва.

4. Дамаскинъ пѣдкѣна истѣдни / слово стаго и славнаго и всефалнаго / аппола павла. (Видение на апостол Павел, л. 11а-24а).

Начало: Дамаскинъ пѣдкѣна истѣдни / слово стаго и славнаго и всефалнаго / аппола павла блгослови ѿче прѣчи / таити ѿче блови апптолъ павель / вознесенъ бгѣ дѣ третю небо и д / вде ѿбга гласъ та мѣ речи на тиѣ / хора цотѣ са на тоѣ свѣтѣ живие / зацо пристрѣватъ мой запѣветъ и п / ритварѣтѣ грѣхъ на грѣхъ и прогоневатъ / гда бга цото ги создалъ и нарич... са / хртене а дѣѣѣлска рабѣта и вѣмра / сѣват си снагата...

Край: ...та чи напѣкѣн са придадатъ / ахараггѣлѣ михаилѣ та влазѣтъ в тиѣ / врата в тоѣ гратъ и сичкити праведн / ици са цѣлѣватъ катѣ баѣца и братѣ и р / ечи и тѣмѣ аггѣлѣ блазе ви зацо сте вѣпа / зилѣ човеколюбие бжѣ цото гдѣ обич / а патници приели на всилно време / ва каѣцата си илатѣ сѣга да намеритѣ / градъ гда бга и спаса нашаго иса / хрта и секи мѣ споретъ своѣта рабѣта // така цѣ да приеме почѣстъ ѿ рѣце / гдни.

5. Видение на св. Павел за страданията на грешниците в ада (без заглавие, л. 24а-37а).

Начало: ѿ тѣка е мѣката на грешниците / ами нѣслѣшайте блгословениѣ хрте / ни да разѣмѣйте на ква са мака ма / чѣтѣ грешниците и тѣгава ми речи аггѣлѣ / ила слатъ мене павле да ти нѣка / жа маката на грешниците и заведи ма / близо при тази рѣка фисонѣ дѣтѣ / тичѣ ѿ западна старна во гратъ и видѣхъ / тамъ единъ мѣшиѣ чи са весели...

Край: ...и тогава ви / кнаха сичките и рекъха благослови / м та сне бжие зацотъ дарва / намъ животъ и пвчиване ва день / светолстию и пзнахми та чи си ти / единъ бгъ на нбетъ и на зимъта / и прилично на грешниците такви / зи маки оти си ти милостивъ / гдъ и праведенъ свдиѧ и ѿ тѧк / а е хвбѧсти райски.

6. Видение на св. Павел за праведниците в Рая (без заглавие, л. 376-41а).

Начало: Ами пслвшаите благословение / хртене и напквн ми речи аггль / ила слатъ мене павле да ти ка / жа да видиши хвбѧсти раиски / детъ са тамъ сичките правед / ници готват са да та посрешна / тъ сасъ радъсъ и тебе да вида / тъ...

Край: ...ами да приемиме / любовь единъ дрѧги и тарпение и смирение да имаме и сирѧти и сирма // се да помилѧваме та дано приемим / ъ животъ вечний и скоро да тичимъ / и да ни затвориме бѧдемъ пвкай / те са братиѧ чи е близъ фторъ / пришествие та да са довраше тоѧ / светъ бгъ нашемъ слава и нине / и присно и вовеки веково аминъ.

7. Част от слово за Варлаам, който, насочен от Бог, помага на Мойсей да превземе гр. Ерихон (без заглавие, л. 41а-43б).

Начало: И катъ плени прр(о)къ моисеѧ / сйона црѧ аморейска и гради и воч / ви сасъ войска еврейска и тогази / прииде на обетована земѧ да ричем / ъ на хервсалимъ во гратъ ерихонъ / та имаше та царѧваше тамъ црѧ / името мѧ валаакъ и кату вид / дѧ чи напали мойсю напраснѧ // с вѧйска еврейска и тогази напад / и страхъ на валаака цр и имаше / тамъ ва гратъ ерихонъ единъ чело / овека праведенъ името и валаамъ...

Край: и тѧга / зи са расарди валаакъ црѧ скоръ са / варни да иди та са ни вишъ да ни доча / кашъ по скоро горка смратъ и тогизи / са варна валаамъ и валаакъ црѧ уст / а да чине курбанъ на идѧлите и слатъ / единъ месичъ прие и плени прр(о)къ моис / еѧ гратъ ерихенъ валаакъ црѧ бгѧ / нашемъ слава оцъ и синъ и стомъ / дхъ и нине и присно и вовеки аминъ.

8. Слово за мъчението на св. Евстатий, на жената и децата му, след похристиянчването им (без заглавие, л. 44а-61б).

Начало: Послетъ рж(с)тво Хр(с)тово беше / нѧкви ц(а)рѧ имитѧ мѧ тариѧнъ цо са / наричѧче по елѧнски цесаръ римски и цар / ѧваше ва великии римъ и имаше идного / на воиската си первие начелникъ имитѧ м / ѧ плакида стратилата пѧ тѧрски са зѧве / ѧничѧрѧ агасъ на сичка воиска и дарѧе / ше вера еленска и беше чевекъ праведенъ / сирѧти и сирмаси пумилѧваше и беше чиве / къ б(о)гѧ бѧзливъ...

Край: ...и тогази повели ц(а)рѧ та мѧ / распасаха поѧсатъ везирски // и сидеше сти евстатиѧ на дива / натъ и жената мѧ и дицата мѧ / ѧсадини и исповеда име хртово / и тогази повели црѧ да пвснатъ аслан / ите да ги изидатъ асланиите дѧ / доха при тѧхъ и им са поклониха / и напвнъ повели црѧ да стѧупатъ / казанъ сасъ крѧвиѧмъ смола да / ги фарлиха в казанатъ и там са / придадѧха дѧшите в рѧце бжи / а тила-та имъ ни изѧврѧха.

9. Слово за мъченията и чудесата на св. Димитър Солунски (л. 61б-75а).

Начало: *Дамаскинѡ подѡкона слово стомѡ ди / митриѡ мѡчникѡ бл(а)гочестиваго ѡбичаетѡ / имотѡ чреви блгословений хртени кога / щатѡ да гостатѡ накъѡ чивекѡ и ѡста / вѡтѡ трапезата и ни ѡс-таветѡ сами пре / него ами ѡставетѡ свои слѡзи та слѡзѡ / вѡтѡ на ѡнаѡ трапеза така ли е катѡ с / ми са сабрале днеска на трипеза вели / комѡчника димитриѡ ти насѡ гоѡцаваѡ / ѡ сасѡ нбесние хлѡпѡ катѡ ка е пррокѡ / моисеѡ на фтори закѡнѡ...*

Край: *...и тогава зѡха // ѡти ѡе да ѡ придѡде бѡгѡ на тѡрѡци / рѡци заѡо ни може веки да тарпи бѡгѡ / чѡловеческиѡ сагрѡшение дето ми е повел / илѡ там ѡа дѡда и напѡкѡнѡ рѡчи / онзи воинѡ иѡзѡ вл(д)ко така бѡхѡ гѡда / рѡ на славнии солѡнѡ много пѡти изб / авѡхѡ солѡнѡцикии люди ѡ пленѡство / и ѡ глатѡ и ѡ сѡкакѡви болѡсти ала / ни може.*

Същински дамаскински слова, включени в сборника, по подобие на оригиналния сборник на Дамаскин Студит ([11]: 14), са тези, посветени на живота и чудесата на старохристиянските светци. Такива са словата за мъченията и чудесата на св. Георги и на св. Димитър Солунски, както и словото за мъченията на св. Евстатий и близките му. Или от деветте слова, включени в този дамаскински сборник, три са същински Дамаскинови слова.

Словото за мъченията и чудесата на св. Георги, макар и в непълен вид, е характерно за новобългарските дамаскини, писани с кирилско писмо, тъй като в него е включен епизодът Чудото със змея, който не присъства в оригиналния Дамаскинов текст. В Райковския дамаскин например, писан с гръцко писмо, който е създаден в Среднородопието през 50-те години на XIX в., този епизод също липсва. Може да се предположи, че текстовете в него са преведени от гръцки източник ([10]: 27).

По-голяма е групата на недамаскиновите слова, които не се срещат в оригиналния сборник на Дамаскин Студит. Според класификацията на Е. Мирчева в раздел „Някои апокрифни текстове“ на нейно изследване тук попадат словата за виденията на апостол Павел в ада и в рай ([9]: 75). В класификацията към раздел „Някои слова с нравствено-дидактична тематика“ попада притчата за Варлаам и Йоасаф. Към класифицираните слова за празници по реда на църковната година (според неподвижния календар) с дата 14. X. се прибавя житието на св. Петка, което е характерно за новобългарските дамаскини.

Интересна е съпоставката със съдържанието на двата дамаскински преписа от Копривщица, а и с други дамаскински сборници от района на Средногорието и Централния Балкан. Според Д. Петканова-Тотева новобългарският превод на Дамаскин Студит, наречен от нея „средногорски“, получава широко разпространение в Средна и Източна Бълга-

рия чрез многобройни преписи от XVII и XVIII в. ([11]: 63). По нейни данни копривщениският дамаскин от XVII в. включва 26 слова, от които 11 Дамаскинови. В него се откриват словата за мъчението и чудесата на св. Георги, за мъчението и чудесата на св. Димитър Солунски и за мъчението на св. Евстатий. От двайсетте слова, включени в копривщениския дамаскин, датиран от XVII в., девет са Дамаскинови. Тук се откриват словата за страданията и чудесата на св. Димитър Солунски и за страданията на св. Евстатий.

Съпоставката със съдържанието на други дамаскински сборници, като Троянския дамаскин например, датиран от XVII в. ([4]: 11–246), показва доста големи различия.

При сравнение със съдържанието на Райковския дамаскин от Среднородопието, датиран от средата на XIX в., се установява, че там същински Дамаскинови слова са тези за св. Георги, за св. Теодор Стратилат, словото за Самарянката и словото за Неделята на слепия ([10]: 25), като само първото слово е включено и в дамаскина от архива на родоповеда Ст. Н. Шишков.

Според диалектната основа на езика на писмения паметник, по графичните му особености, както и по тематичното му съдържание, може да се предположи, че новооткритият дамаскински сборник е създаден в района на Средногорието, в селищата с разпространение на пирдопския а-говор. Предположението, че е създаден в Родопите, не се подкрепя от никакви езикови факти. Не бива да се пренебрегва и това, че ръкописът е открит в архива на Ст. Н. Шишков, който, ако беше намерил някакви сведения за неговия родопски произход, едва ли би пропуснал да ги огласи. Все пак не са ясни подбудите на родоповеда да не публикува ръкописа или поне някакви данни за него.

Литература

- [1] Балчев: Балчев, Вл. *Неизвестен дамаскински сборник от края на XVIII век* (ръкопис на непубликуван доклад, четен на научната конференция „Родопите през XIX и началото на XX век. Език, култура, история“, проведена в гр. Смолян на 2.–3.6.2000 г.).
- [2] Гиневски: Гиневски, Хр. *Миналото на Средните Родопи – XIX началото на XX век. Възраждане*. Варна: Черноризец Храбър, 2008, 250 с.
- [3] Иванов: Иванов, М. Принос към изучаване българските диалекти (Забележки по говорите в областта на Средногорското наречие). // *Периодическо списание*, 1894, № 45, с. 399–418; № 46, с. 538–594.
- [4] Иванова: Иванова, А. *Троянски дамаскин. Български паметник от XVII век*. София: БАН, 1967, 397 с.
- [5] Керемидчиева: Керемидчиева, Сл. *Копривицица – история и език*. София: Мултипринт, 2007.
- [6] Коруев: Коруев, П. *Село Габрово, Ксантийско*. София: ОФ, 1984, 334 с.
- [7] Милетич: Милетич, Л. *Копривщениски дамаскин. Новобългарски паметник от*

- XVII век. // *Български старини*, № 2, 1908, с. 1–124.
- [8] Милетич: Милетич, Л. *Източнобългарските говори*. София: БАН, 1989, с. 109.
- [9] Мирчева: Мирчева, Е. *Недамаскинови слова в новобългарските дамаскини от XVII век*. Велико Търново: Фабер, 2001, 316 с.
- [10] Митринов: Митринов, Г. *Родопско книжовно наследство. Райковски дамаскини*. Варна: Черноризец Храбър, 2005, 276 с.
- [11] Петканова-Тотева: Петканова-Тотева, Д. *Дамаскините в българската литература*. София: Наука и изкуство, 1965, 259 с.
- [12] Славков, Димитрова: Славков, Ил., Б. Димитрова. *Сачанли. Историческо и етнографско проучване*. София: ОФ, 1989, 225 с.
- [13] Срезневски: Срезневский, Г. М. *Полный церковно-славянский словарь*. Москва, 1900; Репринт. Издательский отдел Московского Патриархата, 1993, 862 с.
- [14] Стойков: Стойков, Ст. *Българска диалектология*. София: БАН, 1993, 423 с.

